

การสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปะการแสดงชุด “ตามเตียนประทีปปูจาพุทธธรรม”
ผ่านการศึกษาประเพณียี่เป็งของชาวล้านนา

THE CREATIVE PERFORMING ARTWORK “TAM TIAN PRATHIP
PU CHA PHUTTHA THAM” THROUGH THE STUDY OF
THE YI PENG TRADITION OF THE LANNA PEOPLE

กฤติยา จันทรัตน์¹, พันญารัตน์ กิติราช¹, และ สิปปกร ขจรกุลจรรยา^{2,*}
Krittaya Jantharattana¹, Panyarat Kitirach¹, and Sippakorn Kajornkuljanya^{2,*}

(Received: 18 Jan., 2024; Revised: 6 Aug., 2024; Accepted: 16 Aug., 2024)

บทคัดย่อ

การสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปะการแสดงชุด “ตามเตียนประทีปปูจาพุทธธรรม” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความเป็นมาของประเพณียี่เป็ง อัตลักษณ์ และวิถีชีวิตของชาวล้านนา 2) สร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ชุด “ตามเตียนประทีปปูจาพุทธธรรม” ผลการวิจัยพบว่า การสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปะการแสดง ประกอบไปด้วยทฤษฎีหลัก คือ ทฤษฎีนาฏยประดิษฐ์ และแนวคิด คือ 1) แนวคิดประวัติศาสตร์และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์วัฒนธรรมพระพุทธศาสนาแบบล้านนา จากข้อมูลที่ได้ศึกษาแนวคิดประวัติศาสตร์และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์วัฒนธรรม โดยศึกษาประเพณีเก่าแก่ของชาวล้านนาที่ได้สืบทอดแนวคิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีต เพราะความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และได้เผยแพร่มาถึงประเทศไทยหรืออาณาจักรต่างๆ โดยศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงาน 2) แนวคิดการคิดการออกแบบ และการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ จากการศึกษารูปแบบ กลวิธีของนาฏศิลป์ที่แสดงโดยผู้แสดงเดี่ยวหรือหลายคน ศึกษาถึงกระบวนการแปรแถว การจัดแถว การกำหนดดนตรี เพลง เครื่องแต่งกาย ฉาก และส่วนประกอบอื่นๆ ที่สำคัญ และนำมาสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปะการแสดง

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากครูภูมิปัญญา คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ เพื่อสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปะการแสดงชุด “ตามเตียนประทีปปูจาพุทธธรรม” ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ผลงานการแสดงศิลปะการฟ้อนล้านนาแบบใหม่ ที่ผสมผสานการฟ้อนตามแบบแผนดั้งเดิม และยังคงเอกลักษณ์ของการฟ้อนล้านนาตามแบบแผนเดิมไว้ ในชุดการแสดงยังแทรกเรื่องหลักธรรมะซึ่งเกี่ยวข้องกับประเพณียี่เป็งของล้านนา นำเสนอการฟ้อนโดยใช้โคมแบบล้านนาเป็นหลัก เลือกใช้ผ้าที่มี

¹ นักศึกษา, สาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรธานี

¹ Student, Performing Arts, Faculty of Humanities and Social Sciences, Udon Thani Rajabhat University

² อาจารย์, สาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรธานี

² Lecturer, Performing Arts, Faculty of Humanities and Social Sciences, Udon Thani Rajabhat University

* Corresponding author. E-mail: sipp2528@gmail.com

ลวดลายที่บ่งบอกถึงความเป็นภาคเหนือ คณะผู้วิจัยใช้ดนตรีที่สื่ออารมณ์ถึงวิถีชีวิต และการเข้าวัดฟังธรรม การที่นำแสงไฟจากธรรมหลวงเข้าสู่โคมไฟและ ดนตรีที่สื่อให้เห็นถึงการเฉลิมฉลอง ขบวนช่างฟ้อนในงาน ประเพณียี่เป็ง ใช้ภาษาท้องถิ่นของภาคเหนือ เพื่อให้ผู้ชมได้รรถรสในการชม

คำสำคัญ : ยี่เป็ง, ต่อมประทีป, โคม, ต้มธรรมหลวง, ศิลปะการแสดงสร้างสรรค์

Abstract

The performance art piece "Tam Tian Prathip Pu Cha Phuttha Tham" was created with the aim of 1) studying the history of the Yi Peng tradition, including understanding its unique and distinct identity and the lifestyle context of the Lanna people, and 2) creating a unique local dance titled "Tam Tian Prathip Pu Cha Phuttha Tham." The research findings revealed that the creation of this performance art piece was based on choreographic theory and two key concepts: 1) The concept of history and the formation of Lanna Buddhist cultural identity, the concept developed through studying historical contexts and the process of cultural identity formation focusing on the ancient Lanna traditions, which had preserved and practiced cultural conservation since ancient times, driven by faith and devotion to Buddhism. These traditions had been disseminated to Thailand and other neighboring kingdoms. The insights gained from studying these traditions served as guidelines for the creative process; 2) The concept of thinking, designing, and creating in performing arts which involved studying the forms and techniques of dance performed by solo or multiple performers, examining the processes of formation changes and lineup arrangements, determining music and songs, costumes, scenery, and other crucial components, which were integrated into the creation of performing arts.

Based on the study of related documents and fieldwork conducted with local wisdom teachers, the researchers analyzed and synthesized the gathered data to create the performance art piece titled "Tam Tian Prathip Pu Cha Phuttha Tham." This new creation of Lanna-style dance not only integrated traditional choreography while preserving the unique identity of Lanna dance but also incorporated Dharma principles related to the Yi Peng tradition of Lanna, highlighting the use of traditional Lanna lanterns as a key element in the performance. The performance featured costumes with patterns reflecting the distinct identity of Northern Thailand. The researchers selected music that conveyed the emotions associated with the way of life and the religious practice of Buddhists. Additionally, the incorporation of light from Tang Tham Luang into the lanterns and music signified

celebration. Moreover, the procession of dancers in the Yi Peng festival used the Northern Thai dialect to enhance the audience's experience.

Keywords: Yi Peng, Tam Prathip, Kom, Tang Tham Luang, Creative Performing Art

บทนำ

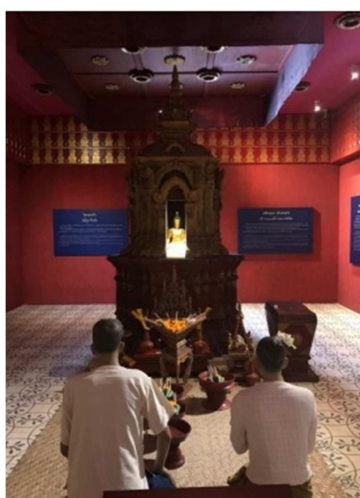
ชาวล้านนาโดยส่วนใหญ่นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และวิญญาณของบรรพบุรุษ มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนายึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี ชาวล้านนามีประเพณีท้องถิ่นที่หลากหลาย ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เช่น ประเพณีปอยหลวง แห่นางแมว ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เช่น ประเพณีตานขันดอก เสืออินทขิล ตั้งธรรมหลวง ประเพณียี่เป็ง และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ เช่น ประเพณีตานตุ้ง ประเพณีสลากภัต หรือตานก๋วยสลาก สันนิษฐานว่าในสมัยทริภุญชัย ช่วงศตวรรษที่ 14 มีประเพณีที่สืบทอดและถือปฏิบัติกันมานั้นคือประเพณียี่เป็ง ค้นพบในใบลานคัมภีร์ที่ชื่อว่า อานิสงส์ผางประทีป กล่าวถึงพระเจ้าห้าพระองค์ที่ได้กำเนิดจากแม่กาเผือกเป็นไข่ห้าฟอง แต่เกิดป่วยขึ้น ไข่ทั้งห้าได้พลัดตกจากรัง ไหลไปตามแม่น้ำซึ่งมีแม่ไก่ แม่นาค แม่เต่า แม่โคและแม่ราชสีห์เก็บไปเลี้ยง เมื่อไข่ทั้งห้าฟองฟักออกมาเป็นมนุษย์เพศชายจึงบวชเป็นฤๅษี เมื่อฤๅษีทั้งห้าพบกันจึงถามถึงมารดาของแต่ละองค์พอทราบถึงมารดาของแต่ละองค์ ฤๅษีทั้งห้าสงสัยว่ามารดาที่แท้จริงของตนเป็นใคร จึงอธิษฐานขอให้ได้พบมารดา ด้วยคำอธิษฐานผู้เป็นแม่จึงได้แปลงกายเป็นกาเผือกลงมาเล่าอดีตให้ฤๅษีทั้งห้าฟังและได้บอกว่า หากคิดถึงแม่ให้นำด้ายดิบมาพันเป็นดันทกาแล้วจุดเป็นประทีปบูชาในวันเพ็ญเดือนยี่ (มณี พยอมยงค์, 2547)

ตำนานที่กล่าวถึงที่มาของประเพณียี่เป็งมีอยู่หลายตำนาน เช่น ในหนังสือตำนานโยนก และตำนานจามเทวีวงศ์ กล่าวว่า ประเพณีลอยโคมด หรือลอยไฟ เป็นประเพณีดั้งเดิมที่สืบเนื่องกันมาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว เกิดขึ้นสมัยที่อาณาจักรทริภุญชัย (จังหวัดลำพูนในปัจจุบัน) เมื่อ จ.ศ. 309 หรือ ประมาณ พ.ศ. 1490 ช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 มีกลุ่มคนมอญหรือเม็งที่อาศัยอยู่ในเมืองทริภุญชัย ได้อพยพหนีหิวาตโรคที่เกิดขึ้นในเมือง ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก จึงพากันอพยพออกไปอยู่ที่เมืองสะเทิมหรือสุธัมมวดี และต่อไปยังเมืองหงสาวดีเป็นเวลาถึง 6 ปี ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว หลายคนก็มีครอบครัวใหม่ที่นี่ และเมื่อทราบข่าวว่าหิวาตโรคในทริภุญชัยได้สงบลงแล้ว พวกที่คิดถึงถิ่นเดิมต่างพากันเดินทางกลับทริภุญชัย เมื่อถึงวันครบรอบปีที่ได้จากพี่น้องที่เมืองหงสาวดี จึงจัดดอกไม้ธูปเทียน เครื่องสักการะ พร้อมทั้งเครื่องอุปโภคบริโภคใส่ลงใน “สะเปา” ลักษณะคล้ายเรือ หรือใส่ใน สะตวงหรือกระทงลอยลงน้ำแม่ปิง น้ำแม่กวง น้ำแม่ทา เพื่อส่งความระลึกถึงญาติพี่น้องที่ยังอยู่เมืองหงสาวดี จึงเป็นมูลเหตุของการลอยสะเปาหรือลอยโคมด หรือลอยกระทงนับแต่นั้นมาถึงปัจจุบัน (สงวน โชติสุรัตน์, 2511)

อานิสงส์ยี่เป็ง ลอยประทีปโคมไฟ ปรากฏในหนังสือ ธรรมเทศนาพื้นเมือง เรื่อง อานิสงส์ยี่เป็ง ลอยประทีปโคมไฟ เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เชตวันาราม พระองค์ได้เทศนาชาดกเรื่อง อานิสงส์ยี่เป็ง ลอยประทีปโคมไฟ พระพุทธเจ้าได้เทศนาอัมมอานิสงส์เดือนยี่เป็ง ลอยประทีปโคมไฟให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า หากได้บูชาประทีปโคมไฟในวันเดือน ยี่เป็ง จะได้ผลานิสงส์ผิวพรรณงดงาม เป็นที่รักแก่คนและเทวดา ไม่มีโรคภัย

เบียดเบียนและได้ไปเกิดบนสรวงสวรรค์ และในตอนท้ายของอัมมกักล่าวต่อไปว่า ในเดือนยี่เป็งบุคคลใดที่ทำ ประทีปโคมไฟ ไปลอยในแม่น้ำน้อยใหญ่ หนองวัง และบึงชลธาร เพื่ออุบารวยพระพุทธรูปที่ฝังแม่น้ำเมือง นคราชบาดาลก็ดี เมื่อเกิดมาในชาตินี้ จะได้เป็นพญาใหญ่โต (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2542)

จากตำนานอานิสสยี่เป็ง จึงเกิดเป็นประเพณีการทำบุญ ฟังเทศน์ฟังธรรม ที่มีบทบาทต่อชาวล้านนา และเป็นการสืบสานวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แสดงถึงวิถีวัฒนธรรมของชาว พุทธกับการสืบสานประเพณีการเทศน์มหาชาติในล้านนาที่สอดแทรกการบำเพ็ญทานบารมี ซึ่งเป็นเหตุการณ์ บำเพ็ญบารมีคือ การกระทำความดี ทำให้เกิดผลดีทั้งแก่ตัวผู้กระทำ และประชาชนโดยส่วนรวมโดยแท้ เกี่ยวกับพุทธศาสนา (เชษฐ นิมมาทพัฒน์, 2562)

รูปที่ 1 จำลองการตั้งธรรมหลวง จัดแสดง ณ หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่
(ถ่ายภาพโดย คณะผู้วิจัย, 2563)

ชาวล้านนาเรียกการเทศน์มหาชาติว่า “ตั้งธรรมหลวง” หมายถึง การเทศน์ธรรมชาดที่ยาวกว่าทุก เรื่อง เป็นการฟังเทศน์ครั้งใหญ่ มีคนมาร่วมฟังเทศน์กันมากเป็นพิเศษ เป็นการฟังเทศน์ครั้งใหญ่ รวมทั้งเป็น การฟังเทศน์แบบธรรมวัตรและฟังมหาเวสสันดรอีกด้วย จุดมุ่งหมายสำคัญของการตั้งธรรมหลวง สำหรับวัดมี หลายประการ ได้แก่ เพื่อเป็นการรวบรวมคัมภีร์ธรรมต่างๆ ไว้เป็นหมวดหมู่ ส่งเสริมให้มีการเขียนคัมภีร์ธรรม ที่เป็นวิทยการเพิ่มเติมให้มากขึ้น เป็นการฝึกหัดพระภิกษุ สามเณรให้มีความรู้ด้านการอ่านคัมภีร์คล่องแคล่ว ขึ้น ส่วนจุดมุ่งหมายสำคัญสำหรับชาวบ้าน ถือเป็นการช่วยสร้างความสามัคคีในชุมชน เป็นการสืบทอดจารีต ประเพณี เป็นการสั่งสอนคุณธรรมและคุณงามความดีที่สอดแทรกไว้ในเทศน์ เป็นต้น ในประเพณียี่เป็ง หรือในช่วงการตั้งธรรมหลวง ชาวล้านนามักนิยมทำ “โกม” หรือโคมเพื่อประดับตกแต่งบริเวณวัด เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชาอีกด้วย (พระครูสถิตธรรมภาณินท์, 2561)

โคม หรือที่เรียกตามสำเนียงภาษาล้านนาว่า “โกม” นั้นเป็นงานหัตถกรรมที่สืบทอดกันมาอย่าง ยาวนานจากอดีตถึงปัจจุบัน มีการพัฒนามาโดยลำดับจนกระทั่งปัจจุบันมีความสวยงาม วิจิตรตระการตา เชื่อกันว่าแต่เดิมนั้นเกิดจากการที่ชาวบ้านออกไปทำนาหรือทำงานตอนกลางคืน ต้องจุดเทียนเพื่อให้แสงสว่างใน ตอนกลางคืน แต่เมื่อลมพัดก็ดับต้องเสียเวลามาจุดใหม่ จึงหาเครื่องกำบังไว้ ไม่ให้เทียนดับง่าย จึงเกิดรูปโคม

แบบง่ายๆ ขึ้น และด้วยความที่วิถีชีวิตคนโบราณนั้นผูกติดกับพระพุทธศาสนา มีความศรัทธาที่ยังรากลงไปถึงจิตใจ จึงคิดประดิษฐ์ประดิษฐ์โคมในรูปแบบที่สวยงามขึ้นมา เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาในเทศกาลยี่เป็ง (พระครูรัตนชัยธรรม, 2562) โดยชาวล้านนาที่มีฝีมือเชิงช่างจะประดิษฐ์โคมรูปแบบต่างๆ เพื่อเตรียมใช้ในการจุดผางประทีปบูชาที่วัดในวันเพ็ญเดือนยี่ โดยการแขวนใส่ค้ำโคมบูชาตามพระธาตุเจดีย์ แขวงไถ่หน้าวิหาร กลางวิหาร หรือในปัจจุบันนิยมแขวนประดับตกแต่งตามอาคารบ้านเรือน โคมล้านนามีลักษณะหลากหลายรูปแบบแล้วแต่การสร้างสรรค์ตามลักษณะของฝีมือช่าง โคมรูปแบบโบราณที่พบทั่วไปในล้านนา เช่น โคมรังมดส้ม (โคมธรรมจักร) โคมดาว โคมไห โคมเงี้ยว (โคมเพชร) โคมกระบอก โคมหุกระต่าย โคมดอกบัวโคมญี่ปุ่น โคมผัด เป็นต้น

รูปที่ 2 กรรมวิธีการทำโคม (หรือ “โกม”) ของชาวเชียงใหม่
(ถ่ายภาพโดย คณะผู้วิจัย, 2563)

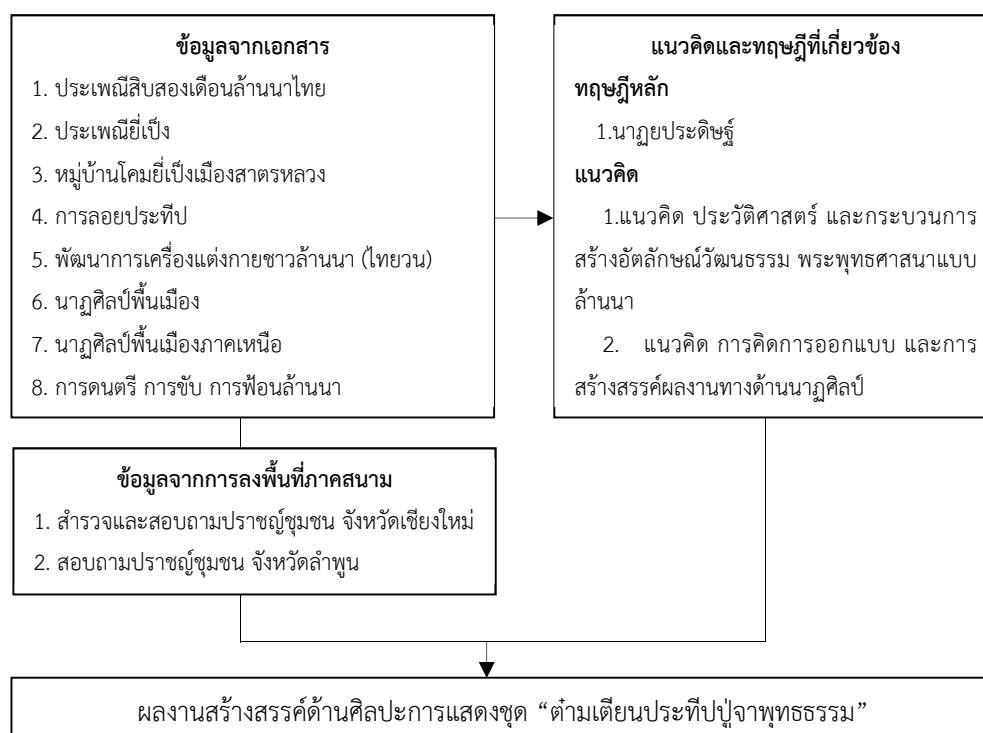
คณะผู้วิจัยจึงได้เล็งเห็นความสำคัญของกิจกรรมในประเพณียี่เป็ง สิ่งที่จะนิยมนำนั้นคือ การจุดผางประทีปและโคมไฟเพื่อเป็นพุทธบูชาแก่พระเจ้าห้าพระองค์ และนำไปประดับตกแต่งบ้านหรือวัด นอกจากนี้ยังมีการไปทำบุญที่วัดในวันเพ็ญเดือนยี่และการฟังเทศน์มหาชาติหรือในท้องถิ่นเรียกว่าการตั้งธรรมหลวง จากกิจกรรมดังกล่าวทำให้เกิดภูมิปัญญาในการสร้างเครื่องสักการบูชา คณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิธีการตั้งธรรมหลวง วิธีสร้างโคมไฟและประดิษฐ์ผางประทีปในประเพณียี่เป็ง อีกทั้งเกิดแนวคิดและแรงบันดาลใจที่จะสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นเมืองภาคเหนือ ชุด “ตามเตียนประทีปบูชาพุทธธรรม”

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของประเพณียี่เป็ง อัตลักษณ์และวิถีชีวิตของชาวล้านนา
2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ชุด “ตามเตียนประทีปบูชาพุทธธรรม”

กรอบแนวคิด

ผลงานสร้างสรรค์ด้านศิลปะการแสดงชุด “ตามเตียนประทีปปูจาพุทธธรรม” คณะผู้วิจัยเน้นการศึกษาวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นของชาวล้านนา วิเคราะห์กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในประเพณี ศึกษาวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์ปราชญ์พื้นบ้าน ผู้มีความรู้ความสามารถในการประดิษฐ์วัสดุอุปกรณ์ที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ของประเพณี ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง รูปแบบกระบวนการสร้างงานด้านศิลปะการแสดง รวมไปถึงการออกแบบท่ารำ และเครื่องแต่งกาย เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปะการแสดงชุด “ตามเตียนประทีปปูจาพุทธธรรม”

รูปที่ 3 กรอบแนวคิดสำหรับจัดทำผลงานสร้างสรรค์ด้านศิลปะการแสดง

วิธีดำเนินการวิจัย

ผลงานสร้างสรรค์ด้านศิลปะการแสดงชุด “ตามเตียนประทีปปูจาพุทธธรรม” ครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ มีรายละเอียดในการวิจัยดังนี้

1. ขั้นตอนการสร้างสรรค์ผลงาน

1.1 ในการสำรวจเชิงเอกสารนี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากหนังสือ ตำรา และบทความทางวิชาการ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นเมืองภาคเหนือชุด ตามเตียนประทีปปูจาพุทธธรรม ในบริบททางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นเมืองภาคเหนือชุด ตามเตียนประทีปปูจาพุทธธรรม ในบริบททางวัฒนธรรมจึงต้องหาข้อมูลดังนี้

1) ข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ ชุดตามเตียนประทีปปูจาพุทธธรรม คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณียี่เป็ง ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ศึกษาการทำโคมประเภทต่างๆ และการทำประทีปของชาวบ้าน ที่นำเอาไปถวายวัด การตั้งธรรมหลวง และการแต่งกายของชาวล้านนา

2) ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีการสร้างสรรคานาฏศิลป์พื้นเมือง ศึกษาถึงวิธีการค้นคว้าข้อมูลเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการทำงานวิจัยสร้างสรรค์

3) ข้อมูลเกี่ยวกับบริบททางวัฒนธรรม คณะผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้จากการสัมภาษณ์คนในท้องถิ่น เช่น แม่ครูบัวไหล คณะปัญญา พระครูสมุห์สุทิวา กิตติสมปนโน เป็นต้น

ข้อมูลข้างต้นเป็นการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต และการประกอบอาชีพ และแนวคิดประดิษฐ์ทำรำจากหนังสือ ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทความ จากแหล่งค้นคว้าข้อมูลต่างๆ ได้แก่

- 1) ศูนย์วิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
- 2) สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 3) หอสมุดแห่งชาติ จังหวัดเชียงใหม่
- 4) หอศิลปวัฒนธรรมเชียงใหม่
- 5) หอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่
- 6) พิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา
- 7) หมู่บ้านสาตรหลวง

1.2 การศึกษาข้อมูลภาคสนาม (Field Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลประกอบสำหรับนำเสนอแนวคิดการสร้างสรรคผลงานในภาคสนาม จึงได้ลงพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำพูน เพื่อศึกษารูปแบบประเพณียี่เป็ง วิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งอาหารการกิน เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดในประเพณียี่เป็ง โดยเป็นการสัมภาษณ์ปราชญ์พื้นบ้านผู้มีความรู้ความสามารถในด้านต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย รวบรวมข้อมูลทั้งสองส่วนมาสังเคราะห์โดยมีกระบวนการสังเคราะห์อย่างเป็นระบบ และนำข้อมูลผลลัพธ์ที่ได้มาเป็นแนวทางการสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปะการแสดงชุด “ตามเตียนประทีปปูจาพุทธธรรม”

รูปที่ 4 การสัมภาษณ์ปราชญ์พื้นบ้าน
(ถ่ายภาพโดย คณะผู้วิจัย, 2563)

2. ขั้นตอนการสร้างสรรค์ผลงาน

การสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปะการแสดงชุด “ตามเตียนประทีปบูชาพุทธธรรม” คณะผู้วิจัยเกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงาน จึงได้นำเสนอในรูปแบบของการแสดง โดยเป็นผลมาจากการค้นคว้าข้อมูลต่างๆ เช่น การตั้งธรรมหลวง ความเชื่อเกี่ยวกับการต่อไฟจากถ้ำหลวงเข้าสู่โคมไฟ เพื่อนำไปตกแต่งบ้านเรือน การนำเอาวิถีชีวิตชาวบ้านในการเข้าวัดทำบุญในวันเพ็ญเดือนยี่ และความศรัทธาที่มีต่อพระเจ้าห้าพระองค์จากการจุดประทีปเพื่อเป็นพุทธบูชา คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์อัตลักษณ์ประเพณีวัฒนธรรมล้านนาที่ปรากฏในประเพณียี่เป็ง และได้ออกแบบการแสดงเป็น 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 สื่อให้เห็นถึงการเข้าวัดฟังธรรมของชาวล้านนาและการต่อประทีปจากการตั้งธรรมหลวง

ช่วงที่ 2 สื่อให้เห็นวิธีการในการนำประทีปใส่โคมแขวนและนำไปตกแต่ง บ้านเรือน

ช่วงที่ 3 สื่อให้เห็นถึงความงามของขบวนโคมและช่างฟ้อนในงานประเพณียี่เป็ง ของชาวล้านนา

ผลการวิจัย

การสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นเมืองภาคเหนือชุด “ตามเตียนประทีปบูชาพุทธธรรม” คณะผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติความเป็นมาและกิจกรรมที่นิยมทำในประเพณียี่เป็ง มานำเสนอผ่านผลงานสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์พื้นเมืองภาคเหนือในชื่อชุดการแสดงว่า “ตามเตียนประทีปบูชาพุทธธรรม” คณะผู้วิจัยจึงได้คัดเลือกนักแสดงทั้งหมด 21 คน แบ่งเป็นนักแสดงผู้หญิง 13 คน นักแสดงผู้ชาย 8 คน โดยการให้ความหมายของจำนวนผู้แสดงคือ เพื่อให้เหมาะสมกับรูปแบบขบวนแห่ และรูปแบบแต่ละช่วงการแสดง

การแต่งกายจะยึดหลักการแต่งกายแบบชาวล้านนา เพื่อจะได้สอดคล้องกับการแสดง โดยใช้ผ้าที่มีลวดลายที่บ่งบอกถึงความเป็นภาคเหนือ ซึ่งแบ่งเป็นชุดนักแสดงผู้หญิงและนักแสดงผู้ชาย ชุดนักแสดงผู้ชายจะ

ใส่เรียบง่ายไม่มีเครื่องประดับ ส่วนชุดนักแสดงผู้หญิงจะใส่ทั้งหมด 3 รูปแบบ เพื่อบ่งบอกถึงการแสดงในแต่ละช่วงให้ชัดเจน ดังนี้

ช่วงที่ 1 จะให้นักแสดงแต่งกายคล้ายกับการเข้าวัดทำบุญโดยเครื่องแต่งกายจะเป็นเสื้อแขนกระบอก ผ้าซิ่น

ช่วงที่ 2 จะให้นักแสดงแต่งกายคล้ายกับการเตรียมงาน โดยจะแต่งกายด้วยผ้ารัดอก และผ้าซิ่น

ช่วงที่ 3 จะให้นักแสดงแต่งกายเปรียบเสมือนช่างฟ้อนในขบวนแห่ประเพณียี่เป็ง

ในผลงานสร้างสรรค์ชุดนี้ ได้สร้างสรรค์ดนตรีขึ้นมาใหม่ คณะผู้วิจัยได้ใช้ดนตรีพื้นบ้านภาคเหนือ เป็นทำนองเพลงที่สื่ออารมณ์ถึงการเข้าวัดฟังธรรม การที่นำแสงไฟจากการตั้งธรรมหลวงเข้าสู่โคมไฟ และทำนองดนตรีแท้ที่สื่อให้เห็นถึงการเฉลิมฉลอง การแห่ขบวนช่างฟ้อนในงานประเพณียี่เป็ง โดยใช้ภาษาพื้นถิ่นภาคเหนือ ในส่วนลักษณะของดนตรีจะมีจังหวะช้า จังหวะปานกลาง เพื่อให้ผู้ชมได้บรรยากาศในการรับชม ทำให้รู้สึกเหมือนกำลังอยู่ในบรรยากาศของประเพณียี่เป็ง

ผลงานสร้างสรรค์ชุดนี้ คณะผู้วิจัยได้สร้างสรรค์กระบวนท่าทั้งหมด 52 ท่า ใช้รูปแบบ การแปรแถว แถวปากพนัง แถวสลับฟันปลา แถวคู่ ตั้งซุ้ม แถวตอนคู่ กำหนดทิศทาง 4 ทาง ตามหลักทฤษฎีนาฏย-ประดิษฐ์ (พิรพงศ์ เสนไสย, 2547) และแนวคิดทฤษฎีการฟ้อนล้านนาแบบใหม่ (อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์, 2549) ซึ่งแต่ละกระบวนท่าจะสื่ออารมณ์หลากหลายรูปแบบซึ่งเป็นการประมวลความรู้ที่คณะผู้วิจัยได้รวบรวมจากประสบการณ์ต่างๆ และจากการศึกษาข้อมูล แล้วนำมาปรับปรุงจนเกิดเป็นผลงานสร้างสรรค์

รูปที่ 5 การแสดงชุด “ตามเตียนประทีปุปุจาพุทธธรรม” (ถ่ายภาพโดย คณะผู้วิจัย, 2563)

รูปที่ 6 การแสดงชุด “ตามเตียนประทีปบูชาพุทธธรรม” (ถ่ายภาพโดย คณะผู้วิจัย, 2563)

รูปที่ 7 QR CODE การแสดงชุด “ตามเตียนประทีปบูชาพุทธธรรม”

อภิปรายผลการวิจัย

การสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นเมืองภาคเหนือชุด “ตามเตียนประทีปบูชาพุทธธรรม” ดังวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ของการวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติความเป็นมาและกิจกรรมที่นิยมทำในประเพณียี่เป็ง เก็บข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย รวมถึงการสัมภาษณ์ผู้รู้ ทำให้ได้รับทราบถึงสิ่งที่นิยมทำของชาวล้านนาในประเพณียี่เป็ง คือ การจุดผางประทีปและโคมไฟเพื่อบูชาพระเจ้าห้าพระองค์ และเพื่อประดับตกแต่งบริเวณหน้าบ้านหรือหน้าประตูวัด เป็นอัตลักษณ์เด่นของประเพณียี่เป็งของชาวล้านนา รวมถึงการไปทำบุญที่วัดในวันเพ็ญเดือนยี่ การฟังเทศน์มหาชาติ หรือตั้งธรรมหลวง กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ ทำให้เกิดภูมิปัญญาในการจัดทำเครื่องสักการบูชา เพื่อเป็นพุทธบูชาตามความเชื่อของชาวล้านนาในประเพณียี่เป็งสอดคล้องกับข้อมูลของ มณีพยอมยงค์ (2547) ที่กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของประเพณียี่เป็ง ว่าสมัยโบราณมีประเพณีที่สืบทอดและถือปฏิบัติกันมานั้นคือประเพณียี่เป็ง ค้นพบในใบลานคัมภีร์ที่ชื่อว่า อานิสงส์ผางประทีป กล่าวถึงพระเจ้าห้า

พระองค์ที่ได้กำเนิดจากแม่กาเผือกเป็นไข่ห้าฟอง แต่เกิดพายุขึ้น ไข่ทั้งห้าได้พัดตกจากกรุง ไหลไปตามแม่น้ำ ซึ่งมีแม่ไก่ แม่นาค แม่เต่า แม่โค และแม่ราชสีห์เก็บไปเลี้ยง เมื่อไข่ทั้งห้าฟองฟักออกมาเป็นมนุษย์เพศชายจึงบวชเป็นฤๅษี เมื่อฤๅษีทั้งห้าพบกันจึงถามถึงมารดาของแต่ละองค์พอทราบถึงมารดาของแต่ละองค์ ฤๅษีทั้งห้าสงสัยว่า มารดาที่แท้จริงของตนเป็นใคร จึงอธิษฐานขอให้ได้พบมารดา ด้วยคำอธิษฐานผู้เป็นแม่ได้แปลงกายเป็นกาเผือกลงมาเล่าอดีตให้ฤๅษีทั้งห้าฟังและได้บอกว่าหากคิดถึงแม่ให้น้ำด้ายดิบมาพันเป็นตีนกาแล้วจุด เป็นประทีปบูชาในวันเพ็ญเดือนยี่

คณะผู้วิจัยได้ทราบถึงลักษณะความเป็นเอกลักษณ์ของประเพณียี่เป็ง คือการประดิษฐ์โคมเพื่อประดับประดับบ้านเรือนให้สวยงาม และเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลของพระครูรัตนชัยธรรม กล่าวว่าการล้านนาที่มีฝีมือเชิงช่างจะประดิษฐ์โคมรูปลักษณะต่างๆ เพื่อเตรียมใช้ในการจุดดวงประทีปบูชาที่วัดในวันเพ็ญเดือนยี่ โดยการแขวนใส่ค้ำโคมบูชาตามพระธาตุเจดีย์ แหวนไฉ่น้ำวิหาร กลางวิหาร หรือในปัจจุบันนิยมแขวนประดับตกแต่งตามอาคารบ้านเรือน โคมล้านนามีลักษณะหลากหลายรูปแบบ แล้วแต่การสร้างสรรคตามลักษณะของฝีมือช่าง โคมรูปแบบโบราณที่พบทั่วไปในล้านนา เช่น โคมรังมดส้ม (โคมธรรมจักร) โคมดาว โคมไผ่ โคมเงี้ยว (โคมเพชร) โคมกระบอก โคมหูกะต่าย โคมดอกบัวโคมญี่ปุ่น โคมผัด เป็นต้น

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล สัมภาษณ์ สังเกตการณ์ ในงานประเพณียี่เป็ง คณะผู้วิจัยเห็นรูปแบบการแต่งกายของชาวล้านนา (ไทยวน) โดยผู้หญิงชาวล้านนาจะรวบผมเกล้ามวยไว้เหนือท้ายทอยหรือบริเวณท้ายทอยโดยดึงผมด้านหน้าดึงเรียบ สำหรับมวยผมจะเสียบกลองโลหะทำด้วยเส้นโลหะบิดเป็นเกลียวเล็กๆ ตัดโค้งคล้ายตัวยู กลองนี้อาจจะทำด้วยเงิน ทอง นาก หรือโลหะอื่นๆ ขึ้นอยู่กับฐานะของผู้ใช้

คณะผู้วิจัยจึงนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์จัดกระทำข้อมูล และนำเสนอการสร้างสรรค์ผลงานการแสดงชุด “ตามเถียนประทีปบูชาพุทธธรรม” ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 โดยนำเสนออัตลักษณ์และวิถีชีวิตของชาวล้านนา ในช่วงการแสดงที่ 1 และ 2 และจากการสังเกตการณ์งานประเพณียี่เป็งของจังหวัดเชียงใหม่ ได้เห็นลักษณะของขบวนแห่ในประเพณี ท่าพ้อน ท่ารำ แนวเพลง รวมถึงบรรยากาศของประเพณียี่เป็ง จึงได้นำเสนอในช่วงการแสดงที่ 3

คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้แสดงทั้งหมด จำนวน 21 คน แบ่งเป็นนักแสดงผู้หญิง 13 คน นักแสดงผู้ชาย 8 คน เพื่อความเหมาะสมกับรูปแบบขบวนในช่วงการแสดงที่ 3 และการแต่งกายจะยึดหลักการแต่งกายแบบชาวล้านนาตามข้อมูลที่ศึกษามา โดยใช้ผ้าที่มีลวดลายที่บ่งบอกถึงความเป็นภาคเหนือ แบ่งเป็นชุดนักแสดงผู้หญิงและนักแสดงผู้ชาย ชุดนักแสดงผู้ชายใช้อย่างเรียบง่ายไม่มีเครื่องประดับ

การสร้างสรรคดนตรีขึ้นมาใหม่ ใช้ดนตรีที่สื่ออารมณ์ถึงการเข้าวัดฟังเทศน์ธรรมในการตั้งธรรมหลวง การที่นำแสงไฟจากเทียนธรรมหลวงเข้าสู่โคมไฟ และดนตรีที่สื่อให้เห็นถึงการเฉลิมฉลอง ขบวนแห่ ช่างพ้อนในงานประเพณียี่เป็ง โดยใช้ภาษาท้องถิ่นของภาคเหนือซึ่งมักมีดนตรีจังหวะช้า และจังหวะปานกลางเพื่อให้ผู้ชมได้รอรสในการรับชม ทำให้รู้สึกเหมือนกำลังอยู่ในบรรยากาศของประเพณี ทำนองเพลงจะเป็นเสียงดนตรีพื้นเมืองภาคเหนือ

คณะผู้วิจัยได้มีกระบวนการทั้งหมด 52 ท่า ใช้รูปแบบการแปรแถว รูปแบบแถวปากพ้อง รูปแบบแถวสลับฟันปลา รูปแบบแถวคู่ การตั้งซุ้ม รูปแบบแถวตอนคู่ กำหนดทิศทาง 4 ทางตามรูปแบบของเวที ซึ่งแต่ละกระบวนการจะสื่ออารมณ์หลากหลายแบบ ซึ่งเป็นมวลความรู้ที่คณะผู้วิจัยได้รวบรวมจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูล แนวคิดและทฤษฎี เอกสารวิชาการ งานวิจัยต่างๆ แล้วนำมาวิเคราะห์จนเกิดเป็นผลงานสร้างสรรค์ชุดนี้

สรุปผลการวิจัย

การสร้างสรรค์ผลงานการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านภาคเหนือชุด “ตามเตียนประทีปปูจาพุทธธรรม” ได้ใช้ทฤษฎีนาฏยประดิษฐ์ และแนวคิดทฤษฎีการฟ้อนล้านนาแบบใหม่ มาเป็นหลักสำคัญในการสร้างสรรค์ผลงาน และได้นำเสนอในรูปแบบการแสดงแล้วนั้นพบว่าการแสดงชุด “ตามเตียนประทีปปูจาพุทธธรรม” มีลักษณะที่เป็นการแสดงถึงวิถีชีวิตของชาวล้านนา จากการศึกษางานประเพณีที่โดดเด่นของทางภาคเหนือ มีการนำเอาศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคเหนือมาผสมผสานกับแนวคิดการสร้างสรรค์งานรูปแบบใหม่ เพื่อให้เกิดเป็นการแสดงในรูปแบบใหม่ขึ้นมา แตกต่างจากชุดการแสดงพื้นบ้านทางภาคเหนือที่มีรูปแบบจารีตที่ชัดเจน การแสดงชุด “ตามเตียนประทีปปูจาพุทธธรรม” จึงเป็นการแสดงที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ แต่ยังคงอัตลักษณ์ความเป็นรูปแบบล้านนาของชาวเชียงใหม่ที่ยังคงสืบทอดกันมา

เอกสารอ้างอิง

- เชษฐ นิมมาทพัฒน์. (2562). วิถีวัฒนธรรมชาวพุทธกับการสืบสานประเพณีการเทศน์มหาชาติในล้านนา. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*, 10(2), 532-544.
- พระครูรัตนชัยธรรม. (2562). *หมู่บ้านโคมยี่เป็ง เมืองสาทรหลวง*. เชียงใหม่: อนุรักษ์การพิมพ์.
- พระครูสถิตธรรมภาณินันท์. (2561). *ศึกษาหลักพระพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณียี่เป็งของล้านนา*. [วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย]. ฐานข้อมูลวิจัย (Thailis).
- พิรพงศ์ เสนไสย. (2547). *นาฏยประดิษฐ์*. มหาสารคาม: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- มณี พยอมยงค์. (2547). *ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 5. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2511). *ประเพณีไทย ภาคเหนือ*. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์.
- อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์. (2549). *แนวคิดทฤษฎีการฟ้อนล้านนาแบบใหม่*. [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. ฐานข้อมูลวิจัย (Thailis).
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542). “อานิสงส์ผางประทีป/ประทีป” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.